

Ik werd geboren op de suikerfabriek Gending bij Kraksaän. Bij mijn geboorte was de comeet van Halley te zien. Of deze gebeurtenis van invloed is geweest in mijn leven weet ik niet. Dat zou in mijn horoscoop hebben moeten staan. Op mijn Nederlandse pas staat „Probolinggo” omdat dit makkelijker was dan Kraksaän.

De Komeet Halley

De Engelse sterrenkundige Edmund [Halley](#) leefde van 1656 tot 1710. Hij is vooral beroemd geworden door zijn onderzoek naar bewegingen van kometen en zijn bemoeienissen met de publicatie van *Isaac Newtons* (1642-1727) beroemde werk « *Principia* ».

De verschijning van de comeet van Halley Mei 1910

Sinds mensenheugenis worden kometen als onheilsboden gezien. Vaak werden ze verantwoordelijk gehouden voor natuurrampen en oorlogen. Dat lot onderging ook komeet Halley: behalve haar vermeende rol in de nederlaag van de Engelse koning Harold, is deze komeet ook verantwoordelijk gesteld voor de val van Jeruzalem in het jaar 69 omdat drie jaar eerder de komeet in Jeruzalem was waargenomen. Komeet Halley verscheen opnieuw in 451 tijdens de slag bij Chalons toen de Romeinse generaal Aetilus de Hun Attila versloeg. Ook voor de inval van de Turken in Konstantinopel (het huidige Istanboel) in 1456 kreeg komeet Halley de schuld. Dat bijgeloof is overigens wel voorstelbaar. Niemand had ook maar het flauwste idee wat kometen konden zijn en zo'n vlamme staartster kan je dan best de stuipen op het lijf jagen! Maar ook in onze «moderne» twintigste eeuw komt zulk bijgeloof nog voor. Dat bleek bij de verschijning van komeet Halley in 1910. Sterrenkundigen hadden toen berekend dat de aarde door de buiten delen van de komeetstaart zou bewegen. Dat leverde geen enkel gevaar op, want de staart van een komeet is immers maar heel ijl. Nog veel ijler dan het beste vacuüm dat in een laboratorium gemaakt kan worden. Maar er deden wel allerlei wilde verhalen de ronde over de schadelijke invloed van het blauwzuurgas uit de komeetstaart. Mens en dier zouden vergiftigd worden en komeet Halley zou de ondergang van onze beschaving betekenen! Sommige mensen raakten zó in paniek van deze aankondigingen, dat ze de kritieke dag niet wilden afwachten. Er zijn in 1910 heel wat zelfmoorden gepleegd in verband met de verschijning van komeet Halley. Anderen hadden veel geld over voor de geheimzinnige «anti-komeetpillen», die door slimme zakenlui op de markt gebracht waren en die de schadelijke werking van het komeetgas teniet zouden doen.

De bewuste dag ging echter voorbij zonder dat er iets gebeurde en de meeste mensen zullen komeet Halley zelfs niet eens gezien hebben. De komeet was namelijk vanuit ons land nauwelijks waarneembaar. Toen het helder was stond komeet Halley zeer laag boven, of net onder de horizon.

Toch zijn er vrij veel mensen die ervan overtuigd zijn dat zij in 1910 komeet Halley gezien hebben. Omdat de komeet alleen in mei van dat jaar in Nederland aan de ochtend hemel even met het blote oog zichtbaar was, is dat niet erg waarschijnlijk. Wél was in januari 1910 een andere komeet zichtbaar. Dat was de *Johannesburg-komeet*, genoemd naar de plaats waar zij door een groep mijnwerkers was ontdekt. Deze komeet vormde begin 1910 een schitterende verschijning aan de avondhemel en veel mensen zullen hierdoor in de war zijn geraakt: ze meenden komeet Halley gezien te hebben - die was immers aangekondigd - maar in werkelijkheid was het de «toevallig» passerende Johannesburg-komeet die de show stal.

Rosalie
de Kolske'

Elsa

Verhalen van mijn moeder.

Maatje

Maatje, zoals wij Oom Wim en ik haar noemden, woonde als kind op een onderneming boven Blitar, Sietho Redjing residentie Kediri. Opa Bob was daar administrateur (dat is beheerder, het hoofd van de onderneming). Hier in Nederland heeft dit woord een andere betekenis. Één tot tweemaal per jaar ging de hele familie naar de stad, dat was Blitar. Daar hadden ze ook een huis. Dan ging alles mee honden, katten, aap, kippen, in één woord alles wat er aan dieren was.

Opa Bob

Één maal per jaar waren er in Blitar tijger gevechten. In een vierkant in het midden op de aloon-aloon, dit is het dorpsplein, waren mannen met pieken opgesteld. Dan werden de 2 tijgers losgelaten, die dan begonnen te vechten omdat ze tevoren ook uitgehongerd werden. Mocht er één willen ontsnappen dan werd die wel dood gespietst door de pieken van de mannen die om de arena stonden. Zo gebeurde dit ook eens toen de familie in Blitar was. Na de lunch ging men in Indië altijd naar bed. Oma lag dus te slapen toen de kamer deur open ging, zij werd wakker, gaf een gil, want door die deur kwamen 2 tijgers naar binnen. Maar toen ze haar ogen weer open deed waren het geen tijgers maar 2 Deense of Duitse doggen van de burens, Wat een schrik

Mijn Grootmoeder.

Mijn grootmoeder Jeanette Soesman stierf heel jong aan suikerziekte. Ze hield geen dieet. Ze werd begraven in Probolinggo. Wat er na de oorlog met dit kerkhof gebeurd is, laat zich alleen maar raden. Mijn grootvader had op dat moment geen werk, en de familie kwam in huis bij onze "Ome Charles", een broer van opa. Hij was assistent resident in Probolinggo. Het huishouden werd gedaan door een nicht, Tante Claartje.

Tante Claartje

Ome Charles

Van haar leerden Maatje en Tante Wies dansen (walsen) de dans van die tijd. Dit gebeurde voor de goedang, dit is de voorraadkamer, ik vermoed met een grammofoon His Masters Voice.

Grammofoon

label grammofoonplaat

Na enige tijd kreeg mijn grootvader de benoeming als administrateur van de onderneming Nobo bij Ambarawa. Toen moest tante Wies het huishouden doen. Na het huwelijk van tante Wies met oom Münch, moest Maatje het huishouden doen op Nobo.

Tante Wies

Oom Münch

Hier in de buurt woonde „de Ome Charles”. Toen hij nog assistent resident was, had hij als assistent wedono, de latere regent van Banjoewangi. Het verhaal hierover volgt na mijn trouwen.

Mijn ouders

Mijn ouders trouwden vanuit het huis van oom Henry en Tante Toon in Djatiroenggo .

1= Rosalie (Oma Nie, Maatje)

2= Opa Jan Willem te Kolsté

3= Tante Wies Münch-Mac.Gillavry

4= Oom Henry, Opa van Oom Edwin

5= Opa Bob, vader van Oma Nie en Tante Wies

6= Opa te Kolsté, vader van Jan Willem te Kolsté

7= Tante Claartje

8= Tante Toontje

9= Oom Willy Mac.Gillavry, vader van Bob Mac.Gillavry

Bruidspaar te Kolsté

Tante Toontje was zoiets als de 2de moeder van mijn moeder en tante Wies. Nobo en Djatiroenggo lagen erg dicht bij elkaar en mijn moeder was dan ook dikke vrienden met Oom Donald (schoonvader van Annemarie), Ned (vader van Edwin) en Tjet.

Oom Henry

Tante Toontje

Tante Wies

Oom Donald

Ned

Tjet

Verhalen van mijn vader.

Paatje

Zoals wij mijn moeder Maatje noemden, zo noemden wij mijn vader Paatje. Paatje was employé op de suikerfabriek Gending. Ik was al geboren toen hij op een nacht gestommel hoorde op het dak. Hij vulde zijn geweer, stopte er geen kogeltjes (hagel) in maar gabah, dat is ongepelde rijst. Daarna ging hij naar buiten en zag inderdaad een man op het dak die probeerde er weer af te komen dat lukte ook, maar Paatje schoot de vent in zijn billen. De kerel rende al gillend weg. De volgende dag kwam dokter Engelmayer, de fabrieksarts op de fabriek (dit gebeurde zo eens per week). Hij vertelde toen dat hij zo iets geks had meegemaakt. Er kwam namelijk een man op zijn spreekuur, wiens billen vol met gabah zat. Mijn vader begon hardop te lachen en vertelde toen wat er gebeurd was.

Dokter Engelmayer

Dokter Engelmayer was dokter in Probolinggo en tevens fabrieksarts van de suikerfabrieken. Hij was Duitser van geboorte maar al lang genationaliseerd. Wim en ik zijn met zijn hulp op de wereld gekomen. Het was een schat van een man. Als hij geen salaris van de suikerfabrieken gehad zou hebben, zou zijn vrouw geen huishoudgeld gehad hebben. Rekeningen schreef hij nooit. De rijke Chinezen van Probolinggo stuurden daarom altijd iets in natura. Zo vond Mevrouw Engelmayer eens een doosje, in een zak met rijst, waarin een kostbare ring met briljant zat. Hij, de dokter, reed ook nog altijd naar de fabriek in een dogkar of bandy.

Een dogkar

Toen hij zijn zilveren doktersfeest vieren zou, reed een nieuwe auto met chauffeur het erf op. Een cadeau van de Chinezen. Maar nee hoor de auto kon doorrijden en hij nam het cadeau niet aan. Een gezegde van hem was ook bij de geboorte van de baby's: „Houdt het hoofd koel en de voetjes warm.” Toen ik eens als meisje (± 15 jaar) een wrat op mijn duim had, zei hij: "Kom mee". In de spreekkamer nam hij een stuk bamboe sleep daar een vlijmscherpe punt aan, doopte die in zoutzuur en gaf me daarmee een prik in mijn duim, in de wrat dus. Ik gilte van de pijn, maar na enkele dagen was ik die wrat kwijt. Dat was dokter Engelmayer.

Suikerfabriek Gending

Zoals ik al vertelde werkte mijn vader op de suikerfabriek Gending. Op de suikerfabriek werd, voordat de “campagne” begon, een groot feest gehouden. Wim mijn broer, 2 jaar oud, liep op de tennisbaan, waar het feest gehouden werd, van de ene dame naar de andere en iedereen gaf hem een vruchtje uit hun glas bowl. Op een gegeven moment werd hij doodziek, mijn moeder bracht hem direct naar huis. Ze wilde de dokter bellen, maar opa te Kolsté die bij ons logeerde zei laconiek: “die jongen is besjoggen (dronken), laat hem maar uitslapen.” Wim liep ook altijd met zijn zakken vol oude spijkers, schroeven enz. die hij tussen het grind vond en bewaarde. Wellicht zat toen al zijn loopbaan als ingenieur in zijn aard.

Elsa

met
Nim

Mamma

metoom Nim

Oom Wim en ik

Kandangdjati

Van Gending verhuisden we naar Kandangdjati, een fabriek bij Kraksaän. Hier gingen we ook het voor eerst naar school. Eerst woonden we in een huis vlak naast een kali. Later toen het huis van de 1^e geëmployeerde klaar was verhuisden we hierheen. We hadden toen een collie, schotse herder. Ieder dag sprong dat dier in de kali als hij het warm had, maar toen we verhuisd waren kon dat niet meer. Op een zekere dag werd hij ziek, vermoedelijk hondsdolheid en mijn vader heeft hem toen zelf doodgeschoten. De man was er kapot van toen hij dat gedaan had, maar ja, het kon niet anders. Kort daarna logeerden we met vakantie in Poedjon, boven Soerabaja. Wij in een huis en tante Noes Lastdrager in het hotel. De eigenaar van het hotel had net een nest jonge angora's en ik was er zo verrukt van dat ik van tante Noes een wit poesje kreeg: "Poesje Mauw".

Toen moest Wim er ook een hebben en dat was een grijze, "Kattekop". Later toen Wim en ik in Malang "in de kost" waren en Ma en Paatje thuis, zaten de poezen altijd op een punt van de tafel als mijn ouders aten. Kattekop was ook een echte zwerver. Tegen 5 uur 'smiddags moest hij opgesloten worden anders liep hij weg en ging op avontuur. Eens was hij 5 dagen weg. We dachten vast dat hij doodgeslagen was, maar na 5 dagen kwam hij broodmager thuis. Vermoedelijk had hij in een rijstschuur opgesloten gezeten, en waren daar geen muizen genoeg om op te peuzelen.

1918 uitbarsting Goenoeng Kloet

In de tijd dat ik op Kraksaän op school was, kwam de uitbarsting van de Goenoeng Kloet. Het werd plotseling heel donker en kort daarna begon er fijne asregen te vallen. Maatje had gelukkig direct de koetsier met de dogkar naar school gestuurd, want alle kinderen werden naar huis gestuurd. Met deze uitbarsting kwam ook de vader van een latere vriendin van me (Anny Teding van Berkhout) om het leven. Ze woonden op een van de ondernemingen op de berghelling van de vulkaan. Ze vluchten toen weg, maar onderweg bedacht de Hr. T.v.B. dat hij iets vergeten had en hij ging met zijn zoon terug naar de fabriek en dat was zijn ongeluk want op de terugweg werden ze door de lavastroom achterhaald. Mevr. T.v.B. en de 3 meisjes die doorgereden waren brachten het er levend van af. Later woonden ze in Malang en daar heb ik ze toen leren kennen. De onderneming "Ngrangkah Pawon" waar wij het laatst woonden, lag op de Kloet. De grond was enorm vruchtbaar. Je kon bij wijze van spreken, een stok in de grond steken en hij begon te groeien. Na deze uitbarsting werd de Kloet voorzien van een soort kanaal waardoor men de modderstand in de gaten kon houden, opdat er geen herhaling van 1918 plaats zou vinden.

Het kratermeer

Onderwijs, Wedono, Regent

Zoals ik al schreef waren we in Kraksaän op school. Op die school waren ook kinderen van de Wedono (gemeente ambtenaar, burgemeester van de Inlandse bevolking, je had eerst de assistent-wedono, wedono en dan de regent). Voor de Nederlandse bevolking was het de assistent-controleur, controleur, ass.-resident, resident en later bij herindeling kwamen de gouverneurs. (De Pateh was voor de rechtspraak)

Wedana, Wedono

45. ASSISTENT WEDANA OP DIENSTREIS
KEPALA ONDERAN (ASSISTEN-WEDANA) TENGAH BERDJADJAH

Regent

FIG. 34. REGENT IN
DAGELIJSCH KLEEDING,
WEST JAVA

Scholen, Kraksaän en Ursulineklooster Tjilaket, Malang

De wedono's waren altijd van adellijk huize en hadden iets meer gestudeerd, zodoende mochten zijn kinderen naar een Nederlandse school. Andere Inlandse kinderen moesten naar de Hollands-Inlandse school of Hollands-Chinese school H.I.S. of H.C.S. De Inlandse kinderen moesten naar de Inlandse scholen waar de goeroe vaak aan het hoofd stond. Maar goed, ik had dus Inlandse vriendinnen, kinderen van de wedono. Deze kinderen waren op sexueel gebied veel wijzer dan wij, Hollandse meisjes. Op een dag kwam ik thuis met één of ander verhaal; ik heb nooit gehoord wat en zelf weet ik het niet meer. Enfin, het eindresultaat was dat ik met het nieuwe schooljaar naar Malang ging en in het Ursulinen klooster op Tjilaket intern kwam. Hier heb ik in de 4e klas gezeten bij Mère Ignazlie. Maar ook hier was het niet zo best, want toen ik eens met een rozenkrans thuis kwam, was het kloosterleven ook snel gedaan. Wim kwam toen ook naar Malang en we kwamen in huis bij de fam. Stolp in Oro-Oro Dowo. We gingen toen naar een particuliere school, een soort Nut-school. Ik kreeg daar een onderwijzeres juffr. Ipes, ik heb haar n.b. in 1939 toen we hier met verlof waren nog eens ontmoet. In de 6^e klas kregen we, na de pensionering van het hoofd Hr. Ribbink een hele jonge onderwijzer Hr. Weekhout. Alle meisjes waren wat je noemt "verliefd" op hem. Ik moet nog lachen als ik er aan denk. We brachten hem iedere dag na schooltijd naar huis. Ik heb hem nog eens na de oorlog in Tjideng ontmoet.

Oma Nie niet diplomatiek

Mijn vader was, gek genoeg, een man die altijd het haasje was. Op de fabriek Gending werd hij geen administrateur omdat mijn moeder nooit "politiek" genoeg was. De baas was toen een zekere Hr. Nieuwdorp. Op een dag na mijn geboorte kwam Mevr. Nieuwdorp bij de kraamvrouw op bezoek en ze bracht uit Holland pakjes anijsmelk mee. Wat zegt mijn moeder, houdt U die Anijsmelk maar want ik houd er niet van. Ze had ze door de WC moeten spoelen en zeggen "wat heerlijk". Maar toen er een nieuwe administrateur moest komen was het niet mijn vader maar John Douglas Mac. Gillavry. Op een dag speelden we met zand en John gooide een lading naar mij toe, die kwam in mijn ogen terecht, we moesten naar Soerabaja waar mijn ogen helemaal gereinigd moesten worden. Daarom werd ik als onderwijzeres ook altijd kwaad als kinderen zand naar elkaar gooiden en vertelde ik wat mij zelf overkomen was.

Uitgaansleven en de toekang saté.

Toen mijn ouders nog op de suikerfabriek Gending zaten en later op Kandangdjati, was het uitgaanscentrum, de "sociëteit" in Probolinggo. In hun jeugd jaren was de "wals" nog in de mode, maar toen de "step" in de mode kwam wilde mijn moeder niet meer dansen. Mijn vader ging toen "omkeren", een kaartspel. De dames zaten dan voor de galerij of op het platje want buiten was ook een dansvloer. Op een bepaalde tijd kwam dan de toekang saté met z'n kipsaté voorbij en die werd dan aangeropen. Tot dat op een zekere dag deze saté verkoper gesnapt werd bij het vangen van schilpadden die leefden in de sloot onder de Wc's van de soos. Deze schilpadden hadden het vlees geleverd voor de kipsaté en toen was het gedaan met saté eten.

Paatje was de goedheid in persoon

Paatje was de goedheid in persoon. In de suiker waren verschillende soorten rietsuiker, een soort was suikerriet no. 100. Paatje vertelde dat die alleen op een bepaalde soort grond geplant kon worden, maar de baas Hr. Zell zei: “Nee je plant het daar en daar.” Maar dat liep verkeerd uit zoals Paatje al voorspeld had. Het rendement was veel minder. Toen de directeur kwam, was Paatje de sigaar want Hr. Zell kwam niet voor de waarheid uit. Paatje nam zijn ontslag toen Hr. Schrauwen als administrateur benoemd werd en begon de bibit onderneming. Ook hier werd hij toen door zijn compagnon beduvelde. Zo begon zijn periode van bioscoop manager met alle nare gevolgen van dien, zowel in Buitenzorg als Djocja. Bob Mac Gillavry heeft nog nooit zoveel films gezien als in die jaren. Daarna werd hij boekhouder van het suikerfabrieken-ziekenhuis in Slawi en Maatje werd daar dame van de huishouding. Kort voordat de Japanners Java bezetten, kwamen ze bij Tante Wies en Oom Münch in Sidho Moekti.

Tante Wies

Tante Wies stierf in de ambulance auto aan buikvlies ontsteking. Ze had vermoedelijk blindedarmontsteking en omdat de Inlandse dokter een “blanda hater” was, stuurde hij de ambulance te laat. Dit hoorde Maatje van zuster Risakotto.

Slachtofferregister		
Achternaam	Munck-Mac Gillavry	Tussenvoegsels
Voornaam	Louise Zoë Juliette	Voorletters L.Z.J.
Beroep		
Onderscheiding		
Geboorteplaats	Salatiga	Geboortedatum 27-01-1883
Overlijdensplaats	Tegal	Overlijdensdatum 14-06-1942
Begraafplaats	Buiten Erevelden	
Gemeente	Buiten Erevelden	
Provincie		
Land	Indonesië	
Vak		
Rij		
Nummer	1185	
Gedenkboek		

Oorlogsgravenstichting

Oom Münch

Oom Münch ging met mijn vader naar de gevangenis in Pekalongan, waar hij ook stierf.

Slachtofferregister

Achternaam	Munch	Tussenvoegsels	
Voornaam	Lodewijk Karel Philippus	Voorletters	L.K.P.
Beroep			
Onderscheiding			
Geboorteplaats	Stad Almelo	Geboortedatum	11-05-1879
Overlijdensplaats	Pekalongan	Overlijdensdatum	09-09-1943

Begraafplaats	Nederlands ereveld Kalibanteng
Gemeente	Semarang
Provincie	
Land	Indonesië
Vak	M-II
Rij	
Nummer	350
Gedenkboek	

Jan Willem te Kolsté

Mijn vader werd van Pekalongan naar Tjimahi vervoerd en ligt op het Ereveld „Leuwigajah” te Tjimahi begraven.

Slachtofferregister			
Achternaam	Kolsté	Tussenvoegsels	te
Voornaam	Jan Willem	Voorletters	J.W.
Beroep			
Onderscheiding			
Geboorteplaats	Bonthain	Geboortedatum	25-02-1878
Overlijdensplaats	Tjimahi	Overlijdensdatum	07-12-1944
Begraafplaats	Nederlands ereveld Leuwigajah		
Gemeente	Cimahi		
Provincie			
Land	Indonesië		
Vak	I		
Rij			
Nummer	177		
Gedenkboek			

Opa te Kolsté

Opa te Kolsté kwam als jong onderwijzer in de vorige eeuw naar Java. Kreeg daar een plaats op een school in Serang, residentie Bantam. Hier vandaan gingen Opa, Oma en Tante Willemien naar Bonthain op Celebes, waar Opa hoofd van een school (Nederlands-Europese) werd. Hier werd in 1878 mijn vader geboren.

Het apenhoofdje

Opa behoorde met de dokter, notaris, en de ass.resident tot de elite van de stad. Op zekere dag werden al deze heren uitgenodigd bij de vorst van Bonthain. Toen het etensuur was aangebroken kwam er een grote pot (met vuurtje er onder) met soep op tafel. De heren aten zich ongans hieraan, want de soep was heerlijk. Toen iedereen genoeg gegeten had en de pot ook leeg was, vroeg de vorst of ze wisten wat ze gegeten hadden. Iedereen zei natuurlijk "nee". Toen haalde de vorst met de lepel uit de pot een schattig apenkopje te voorschijn, dat iedereen met z'n dode oogjes zielig aanstaarde. Opa verdween tegelijk naar de Wc. en na hem volgden vele anderen. Maar Opa vertelde later **"de soep was verrukkelijk!"**

Geërfde hobby

Van deze Opa heb ik de hobby geërfd van het uitknippen en bewaren van allerlei interessante of leuke dingen. Ik heb hier in mijn schoolleven als onderwijzeres heel veel plezier van gehad. Ik kon de kinderen veel uit voorbije dagen laten zien en ik kon ook altijd terug zoeken in mijn uitknipsels om te vertellen over datgene waar we mee bezig waren.

Benoeming als onderwijzeres

Toen ik in 1930 mijn onderwijzeres examen gehaald had, solliciteerde ik bij het gouvernement.

Ursulinenklooster Tjilaket (Malang) 1927 eindexamen onderwijzeres

2e links met strik op de borst ben ik.

AKTE VAN BEKWAAMHEID

VOOR

LAGER ONDERWIJS.

De commissie van examen, krachtens artikel 39 van het reglement op het Europeesch lager onderwijs (Staatsblad 1894 No. 192, zooals het sedert is gewijzigd en aangevuld), door den Directeur van Onderwijs en Eeredienst bij besluit van 24 Februari 1930 N° 2470/c benoemd, heeft in hare zittingen van 29, 10 April en 30, 2 Mei 1930 geëxamineerd

Elsa te Kolste

geboren den 5 Mei 1910 te Gending,
in de vakken, nader omschreven in het programma, vastgesteld bij § A van het Gouvernementsbesluit van 10 September 1894 No. 10 (Staatsblad No. 194), en ten gevolge van dat examen *hasa*, krachtens artikel 11 van het Reglement van orde voor de examens, vastgesteld bij het Gouvernementsbesluit van 5 Februari 1908 No. 20 (Staatsblad No. 116, zooals het sedert is gewijzigd en aangevuld), uitgereikt de akte van bekwaamheid als onderwijzeres

Malang, den 31sten Mei 1930.

NAMENS DE COMMISSIE,

J. B. Debus

Voorzitter.

E. te Kolste

Handteekening van den geëxamineerde (no varietor).

Joh. A. Burger

Secretaris.

Ik kreeg toen mijn benoeming als onderwijzeres in Oengarang, een dorpje boven Semarang. Dit was de streek waar mijn moeder als kind en jonge vrouw had gewoond en waar de fam. Mac.Gillavry (onze tak) grote bekendheid genoot als, "de fam. van Djati Rongo", de later zo bekende "sigaretten fabriek" .

De sigarettenfabriek

Tante Toontje de vrouw van Oom Henry draaide n.l. altijd de sigaretten voor haar man en iedereen vond die zo lekker dat er steeds meer sigaretten gedraaid werden door speciaal aangenomen Inlandsche vrouwen die voor de goedang niets anders deden. Dit was het begin van de sigaretten fabriek waar Oom Tonny (de jongste broer v.d. vader van Oom Edwin) naderhand de leiding over kreeg.

Henry Donald Mac Gillavry was omstreeks 1905 op Java, vermoedelijk in Soerabaja, zijn Cigarettenfabriek begonnen. Fabriek was een groot woord: zoals de foto laat zien, werden de sigaretten door baboes met de hand gerold. Geheel rechts zit de trotse eigenaar, bezig met de administratie van de productie. Aan beide muren hangt het affiche. De foto is afkomstig van een kleinzoon van Mac Gillavry. In 1978 gaf deze een afdruk van de foto aan de Amsterdamse verzamelaar Werner Löwenhardt. De collectie Löwenhardt werd in 2001 eigendom van het ReclameArsenaal.

Hij ging zelfs naar Amerika en Afrika om te zien hoe daar alles ging, hoe er reclame gemaakt werd enz. Enfin, "Djati Rongo sigaretten" kregen een grote bekendheid en ze brachten grote winsten in de familie van Oom Henry. In Zuid Afrika werd ook de Djati Rongo sigaret werd gemaakt.

De Sigarettenfabriek in 1930

Oom Charles Mac. Gillavry

Tante Roos Monod de Froideville-Butin Schaap

Djati Rongo lag in de omgeving van Ambarawa. Ome Charles ass.resident van Ambarawa, kocht daar in Kali Sari een huis en bewerkte daar de coca plant, waar de cocaïne van gemaakt wordt. Toen ik dus in Oengarang zou gaan werken, belde mijn moeder natuurlijk Oom Charles op om te vragen of ik in huis kon komen en zo kwam ik op een goede dag, toen het schooljaar begon bij oom Charles en Nana, zijn Chinese vrouw in huis. Op weg van het station Semarang naar Kalisari verloor ik onderweg een hele koffer met al m'n studieboeken. De chauffeur had die koffer zo slecht vastgebonden op de bagagedrager, men had toen nog geen dichte zoals nu, zodat de hele boel er afgerold was. Na aangifte bij de politie werd gezegd dat niemand iets gevonden had. Bij Oom Charles en Nana heb ik een maand gewoond. Ik ging toen met een taxi naar school en werd 'smiddags weer gehaald. Ik meen dat de scholen toen om 7:30 uur 'smorgens begonnen en om 1:30 uur eindigden. Op den duur ging me dat heen en weer gerij geweldig vervelen. Oom Charles belde toen zijn vriendin Tante Roos Monod de Froideville-Butin Schaap op, om te vragen of die geen kamer voor me wist. Op een middag gingen Oom Charles en ik naar haar toe om over e.e.a. te praten. Ze zei toen dat zij in haar grote huis wel een kamer had en zo kwam ik bij tante Roos in huis.

Ik in sarong en Kebaja

Pappa in beeld

Hier leerde ik later Pappa kennen, die eens per jaar met verlof bij zijn moeder kwam. Oma Meetje woonde n.l. bij haar zuster "Tante Roos". De man van Tante Roos heette ook Charles. Zijn broer was ook met een Roos getrouwd en dat was: "Tante Roosje". Deze Tante Roosje gaf mij later in onze verloftijd in 1939 mijn eerste gezichtsmassage. Pappa en ik verloofden ons op 9 Juni 1931 en we trouwden op 16 Januari 1932

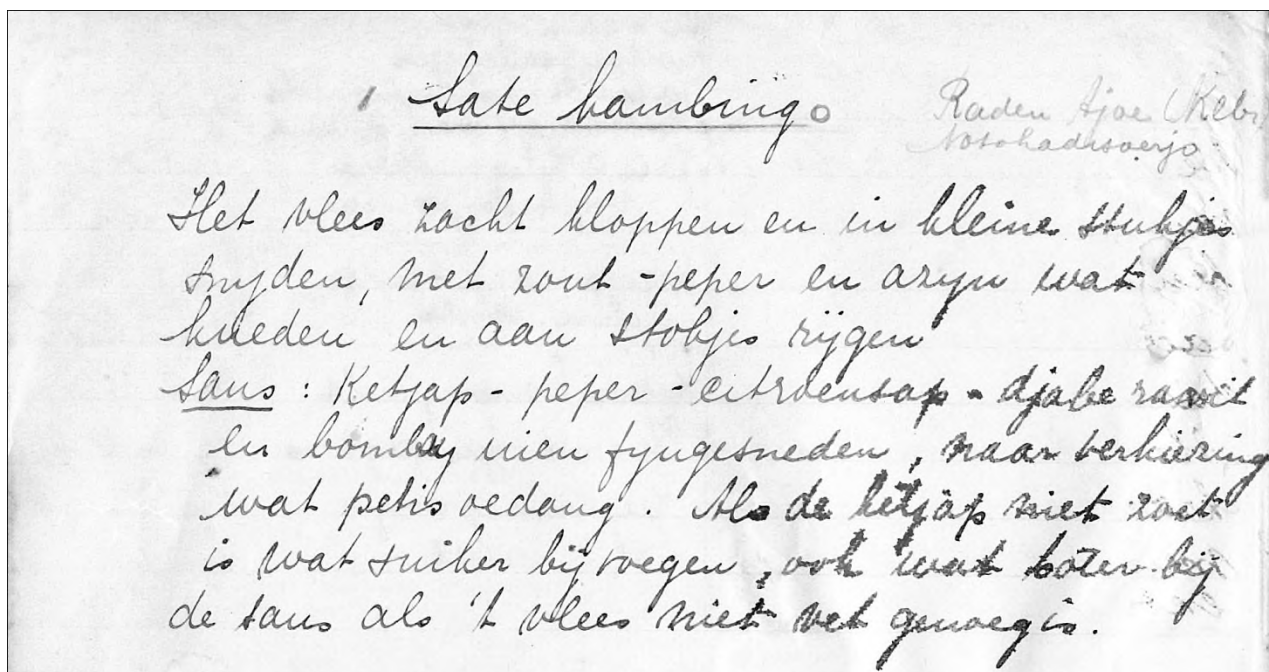
Hotel Batoeraden en Marta

In Oktober nam ik ontslag als onderwijzeres en was toen nog enkele maanden thuis in Batoeraden, een bergplaatsje op de gunung Slamet, in de residentie Banjoemas. Opa en Oma te Kolsté, mijn ouders, beheerden hier het in die tijd bekende hotel Batoeraden. Vanuit dit hotel zijn wij ook getrouwd. De kok in dit hotel heette Marta. Oma heeft hem opgeleid tot een 1ste klas kok. Toen Opa en Oma weggingen, ging Marta ook weg. Hij heeft toen een jaar bij ons gewerkt, maar we gingen zowat failliet want Marta kookte als in een hotel. Toen Oom Wim als ingenieur op toernooi in een hotel in Cheribon was, kwam plotseling een man aanrennen en riep Toean Mudah! Dat was Marta.

Regent en Raden Ajoe Noto Hardisoerjo

Toen we paar maanden getrouwd waren en ik Loes verwachtte, was er ter gelegenheid van het Javaanse Nieuwjaar een receptie bij de regent van Banjoewangi, Pappa en Hr. Hilling gingen er heen. Ik bleef thuis want ik was nog in de periode van misselijkheid. Toen ik 'smiddags opstond, stond er in de eetkamer een mand van zo'n meter hoog en 60 centimeter doorsnee. Deze mand was vol met de heerlijkste mangga's goleh-aromanis en de Tiniana-lagi. (dit is een kruising van de goleh en aromanis en deze mogen alleen op regenten erven geplant worden). De regent van Banjoewangi van wie ik deze mangga's kreeg heette Noto Hardisoerjo. In de tijd dat Oom Charles nog ass.resident was, was deze regent assistent-wedono in het district waar Oom Charles ass.resident was. Oom Charles zorgde ervoor dat hij een dogkar kreeg (i.p.v. een paard) om alle dessa's te bezoeken. Daarvoor was deze man zo dankbaar dat hij het leven van de Mac.Gillavry's steeds volgde. In die tijd was Opa Bob Mac.Gillavry administrateur van de onderneming Nobo bij Ambarawa. Hier lag ook het land Djatiroenggo. Maatje en Tante Wies waren hier dan ook kind aan huis en ze trouwden ook vanuit Djatiroenggo. De Raden Ajoe Noto Hardisoerjo werd goed vriendin van mijn Moeder. Maatje leerde haar naaien en handwerken en zij leerde mijn Moeder koken. Ik heb ook enkele recepten. Na het huwelijk van mijn ouders volgden deze mensen dan ook het leven van mijn ouders en dit had tot gevolg, dat zij precies wisten, wie ik was toen ik in Goenoeng Raoen kwam. Na de pensionering van de regent ging hij in Kalibaroe wonen en wij hadden toen veel contact met deze hoogstaande Indonesiërs. Recepten van soto en goelé staan dan ook in mijn receptenboek.

De 3 recepten uit Mamma's receptenschrift

1. Poeloh.

Raden Djoe N.

1 Kambok	Koerir
Kaueel 5 em	Kentjoer
Brambaug	Kemiri
Bawang poetih	Ketoembar
Poela djawa	Djinten
asseu	Jahé
Kassi	peper
	Koentji

• Dese kruiden fijnwryven.

1 Klapper raspen; de helft stampen en goreng
hande andere helft sauten maken:

De sauten - gegorende Klapper - Kruiden - wa-
heele daou Salam en daou djeroek wangi
mengen en hierin het herte - of andere vleesch
kokken

1 Soto ajam

Raden Djoe Totohadi...

Een vette babon met ^{1 1/2 l.} water en zout hoken.
Poenboe: ^{3 g. of} brambaug - ^{52 g. p.} bawang poetih - ^{1 theel} peper -
^{1/2 theel} pala - ^{12 theel} kemiri - ^{2 v. of} koerir - ^{1 theel} laos - ^{1 theel} djaka fijnmaken
en even braden. Dan mengen (met de in
stukjes gemeden kip en bokullou en laten
drooghoken. Dan voegt men er daou bram-
baug bij en even voort eten wat gebraden
vleesch en suofloek.

De soto eet men met: saogge ^{hardgekookte} - eieren -
soeou - aardappelen - seldery - ketjap met
gekookte lomboek rawit - en lontong.

Roseline Louise (Loes)

Loes werd geboren in het ondernemingsziekenhuis te Krikilan. Dokter was hier dr. Nijk. Het duurde wel 22 uur voor ze eindelijk ter wereld kwam. Ze had een punt hoofd, zodat ik me doodschrok. Maar de dokter zei dat dit wel zou bijtrekken en dat was ook zo. Toen ik met de 9de dag weer mocht lopen en op de bril of stilletje zat voor een plas plotseling een nabloeding. Er kwam een hele klodder bloed te voorschijn. Gek dat Vivienne dat met Menno ook kreeg. Zeker een familie kwaal. Toen Loes enkele maanden oud was kreeg ze een begin van Engelse ziekte. Dat kwam omdat ze te weinig vitamine C kreeg. De baby voorlichting was niet zo als nu. Ik moest haar veel “katjang idjo” pap geven en daarna was het leed gauw geleden. Ze kreeg ook sinaasappelsap enz. Ik kreeg via Oma van de verpleegster een voedingsschema. Dat heb ik ook voor Wim en Sonja gebruikt.

Loes en ik

Het leven op de onderneming

Het leven op de onderneming was eigenlijk erg saai. In het begin kregen de employés maar eens in de 10 dagen een vrije dag. Later veranderde dat in het normale “Zondag” vrij. We gingen dan naar Kalibaroe, waar de ondernemings “agent” een winkel had, of naar Djember als er meer boodschappen gedaan moesten worden. De weg naar Djember, 2 uur rijden, ging over een bergrug de “Merawan” een weg met vele bochten. Niets voor iemand die niet tegen zo’n bochtige weg kan, zoals Loes. We moesten onderweg dan ook altijd stoppen. Eens per jaar kreeg Pappa 14 dagen vakantie “verlof” noemden we dat. Dan gingen we met de auto de chauffeur en de baboe naar de familie. Toen we verloofd waren had Pappa een two seater (twee persoons Ford.)

Tante Eugenie, Oma Meetje en Pappa met de two-seater

Later toen Loes moest komen, verkocht hij two-seater en kocht de Pontiac; deze werd gesloten met zeilen. Je was nat voor de auto dicht was. Toen Wim moest komen, ruilden we deze wagen in voor een grote (2^e hands) Chrysler. Wim kon toen als baby voor onze voeten liggen. Maar de pech die we hadden met deze wagen op reis naar Oengaran, Bandoeng en Buitenzorg is niet te beschrijven. Bij iedere benzinepomp moesten we tanken. In Djokja (op de terugweg) moest ik zelfs mijn gouden Paul Kruger munt, waarde fl 12.50, inruilen om benzine te kopen. Toen we thuis waren hebben we met gezwinde spoed deze wagen ingeruild voor onze laatste auto, een nieuwe Terraplanne, d.i. een kleine Hudson.

De Gouden Kruger

De nieuwe Terraplanne

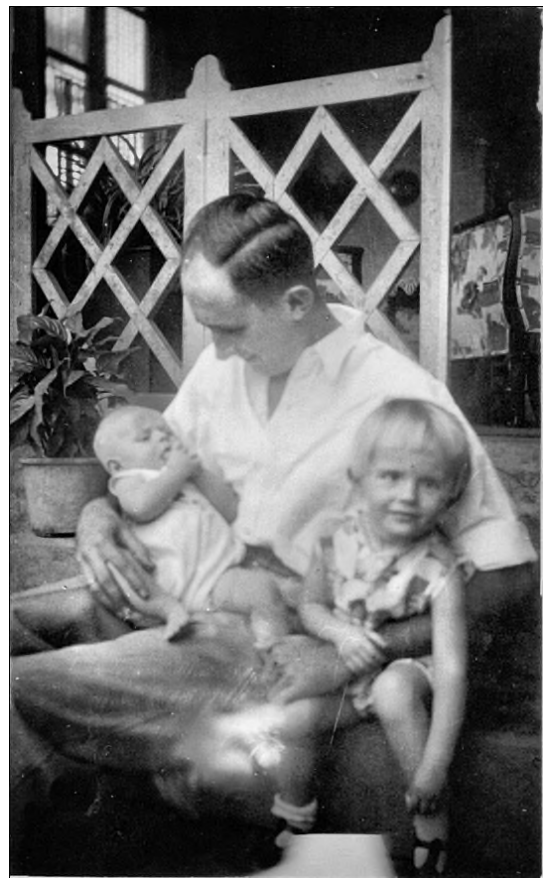
Willem Frederik (Wim)

Wim werd ook in Krikilan geboren. Toen we midden in de nacht in het ziekenhuis aankwamen, zei de dokter na enige uren:” Ga maar weer naar huis.” Maar ik dacht, ik denk er niet aan. Met persen kwamen toch de weeën en na zo’n 12 uur denk ik, werd Wim toch geboren.

Gelukkig geen complicaties zoals bij Loes. Na 10 dagen mocht ik weer naar huis. Wim heet Willem naar zijn beide grootvaders, Frederik werd verzonnen door mevrouw ter Horst, administrateurs vrouw van Djatirono en wij vonden dat eigenlijk ook wel een leuke combinatie, Willem Frederik.

Ik met Wim

Charles met Wim en Loes

Mevr. Ter horst woonde later in Amsterdam. In onze verloftijd in 1939 hebben we haar nog opgezocht. Hr. ter Horst leefde toen ook nog. Het grappige is dat Sonja’s vriendin Anneke Visser later bij haar in huis was, toen ze aan de tekenacademie in Amsterdam studeerde. Raar dat het leven zo kan lopen. Ik ben toen nog bij haar geweest met Sonja om Anneke op te zoeken. Ze wist toen natuurlijk dit verhaal niet.

De administrateur van Goenoeng Raoen was de heer Hilling hij leefde samen met een Soendaneze vrouw die wij "Mas Adjeng" noemde. (Raden Adjeng = adellijke titel ongehuwd vrouw). En hoewel Mas Adjeng altijd op de achtergrond bleef, kwamen de directieleden van de firma's toch altijd hun opwachting bij haar maken. Hr. Hilling was een "beste brave man" maar zo lui als je maar denken kon. Hij liet dan ook praktisch alles aan Pappa over en deze was dan ook degene die alles regelde. Als 'smiddags de djongos (huisjongen) aankwam met een boek voor mij, dan wist ik het al.

De Bedienden

Dat betekende dat Pappa 's avonds weer moest overwerken op kantoor. Werk dat Hr. Hilling eigenlijk had moeten doen. In begin 1938 stond er plotseling een bericht in de krant (Soerabajasche Handelsblad) dat met ingang van ..... de Hr. Perlbach hoofdadministrateur zou worden van de landen Goenoeng Raoen, Djatirono en Soekamade (dit land lag aan de Zuidkust) Hr. Hilling en Hr. Ter Horst keken heel vreemd op want zij wisten van niets. Maar bij nadere informatie bleek dit waar te zijn. Hr. Perlbach (een Duitser) had alleen zijn mond voorbij gepraat. De beide administrateurs konden kiezen tussen fl 20.000.= in eens of fl 200.= per maand tot aan hun dood. Hr. Ter Horst koos voor fl 20.000.=, want hij vertrok naar Nederland, waar hij

zich in Amsterdam vestigden (schreef ik al over). Zo kwam dus de fam. Perlbach op Djatirono. Alle employees moesten ontslagen worden, zo ook Pappa.

Maar Hr. Perlbach was een slimme vent, hij wist n.l. niets van de theecultuur af en Pappa werd toen overgeplaatst naar Djatirono. Hr. Zeeff die hier 1^e geëmployeerde was werd administrateur van een klein landje in de buurt van Loemadjang., Op Goenoeng Raoen kwam de Hr. Ruygrok, op Soekamade Hr. Jonker. Het gekke was, dat toen ik Hr. Ruygrok zag ik een voor gevoel kreeg dat ik zijn vrouw kende en toen ik het vroeg bleek dat ook. Zij was Nancy Coenraad onderwijzeres bij de Ursulinen. Ik had nog bij haar gekweekt, toen ik voor onderwijzeres studeerde. Begin December 1938 kwam Hr. Ruygrok om kennis te maken met Hr. Perlach en Pappa die nog steeds op Goenoeng Raoen zat. Hr. Ruygrok hoestte zo verschrikkelijk en zag er zo slecht uit dat ik dacht, die man is ziek. 1 Januari kwam hij om alles over te nemen. Nancy kwam pas een week later en dat was maar goed ook, want hij werd doodziek met als eindresultaat dat hij eind Januari met een dubbele longontsteking in het ziekenhuis in Krikilan terecht kwam. Hij kwam er pas in Mei weer uit, moest toen met ziekteverlof en terwijl hij in Malang bij Nancy's moeder logeerde, moest hij geopereerd worden enz. enz. Het eindresultaat was dat hij pas 1 jaar later dus 1 Januari 1939 weer aan het werk kon. Al die tijd bleef Pappa dus op Goenoeng Raoen. In die tijd heeft Hr. Perlbach hem leren waarderen en was hij blij dat hij "Hemsing" niet had ontslagen. Toen Pappa dus de gehele administratie onder zich had, bleek dat in de geheime correspondentie tussen Hr. Hilling en de firma brieven zaten, waarin de firma vroeg om gegevens van Hemsing en of hij capabel was om de fabriek te leiden. Daarop had hr. Hilling negatief geantwoord, terwijl Pappa n.l. alles deed en Hilling op zijn, krossi males" (luie stoel) zat.

krossi males

Toen Hr. Ruygrok op Goenoeng Raoen kwam verhuisden wij naar Djatirono en toen vertelde Hr. Perlbach dat wij met verlof naar Holland moesten gaan. De firma zou onze overtocht voorschieten.

Met Verlof naar Holland

2

Portret van de(n) houd(st)er.

Zie pagina 6 foto 5.

In Naam van
Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.,

verzoekt de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië en in zijn naam de Gouverneur Resident van Besoechi

alle burgerlijke en militaire overheden van vreemde Staten, vrijen doortocht te verleen en zoo noodig hulp en bijstand te verschaffen aan de(n) Nederlandsche(n) onderdaan (onderdanen) Hemising

Charles, geboren te Tegal
Java den 21ste November 1906,
wonderde te C. D. Goenoeng

Geldig voor een jaar.

*Niet geldig voor
Habit, Indes, Hongk
Gezonden Spaand
Hondgebied in su
Quitten Bregpa
bancareu sub pro
Jeteraat handte
Handteekening van
de(n) houd(st)er.*

Handteekening van de(n) houd(st)er.

[Handwritten signature and official stamp]

Pasien Java Godadind Gen
Afgegeven voor de reis naar en in Europa
en alle werelddeelen terug
naar Nederlandsch-Indië

Gegeven te Bombowaso
den 2de Januarij 1929
De Gouverneur van Besoechi
Resident

Gezien voor legalisatie van de handteekening
van den Gouverneur van Besoechi
Resident

M. B. Kuisman
De Secr. v. d. Dep. van Justitie.

Hoeder des/foto I/ is niet vergeld van
zijn echtgenoot en kinderen.

Beltjen /foto II/ Elia Hemming - te Moliki, ge-
boren te Gending (Probolinggo)
den 5de Mei 1916.

dochter /foto III/ Roseline Louise Hemming,
geboen te Mikilau (Banjawan)
den 23de December 1932.

zoon /foto IV/ Willem Tredenk Hemming,
geboen te Mikilau op 27
November 1934,
allen wonende op de C.V.
Goesweg Rasem - Java.

Zo vertrokken wij begin 8 Maart 1939 met het m.s. Baloeran naar Holland.

m.s. Baloeran

Oma Meetje die ook nog nooit in Holland geweest was, ging met ons mee. We reden met onze eigen auto naar Sidho Moekti om mijn ouders, Tante Wies en Oom Münch te groeten. De auto lieten we hier staan en we gingen met de trein naar Batavia, waar we in Tandjong Priok aan boord gingen. In Belawan de haven van Deli stonden Oom Dick en Tante Hilly ons op te wachten. Met hun gingen we toen naar Medan, waar ik bij Gerzon een regenjas kocht.

Hilly (de eerste vrouw van Dick) en

ik Oma Meetje, Dick Hemsing, Pappa, ik
Loes en Wim

Van Mevr. Zeeff had ik voor Wim en Loes mantels enz. gekregen, want zij waren net uit Holland terug, toen wij weg gingen. De zeereis ging voorspoedig totdat we in Suez de Middellandse zee in kwamen. Het begon toen te stormen, zo erg dat we alle vier zeeziek waren. Van Oma Meetje weet ik het niet meer. We hadden de hele reis per boot geboekt, maar omdat we zo verschrikkelijk ziek bleven, gingen we er in Marseille af en met de boottrein verder naar Den Haag.

Den Haag

Hier werden we door Oom Herman en Tante Cor Hemsing (zwager en schoonzuster van Oma Meetje) opgewacht. Oma Meetje logeerde bij haar zwager en schoonzuster. Voor ons hadden ze in de Balistraat, vlak naast hun een appartement gehuurd. Hier bleven we ± 2 maanden. Toen we in Holland aankwamen, begin April was het hier nog koud. De bomen begonnen toen net uit te lopen. Het was altijd, mantel aan en hoed op. Loes liep ook met een hoed, Wim een muts, en handschoenen aan. Het was altijd een hele aankleed partij.

Wim en Loes

Loes, Wim en Oma Meetje

Amsterdam

Na 2 maanden gingen we naar Amsterdam. We hadden daar een etage dicht bij het Vondelpark. Hier zaten we dan ook heel veel. De geboorte van Prinses Irene hebben we in Amsterdam meegemaakt. Het was een heel feest. Draaiorgels op straat en mensen die dansten en feest vierden.

Amersfoort

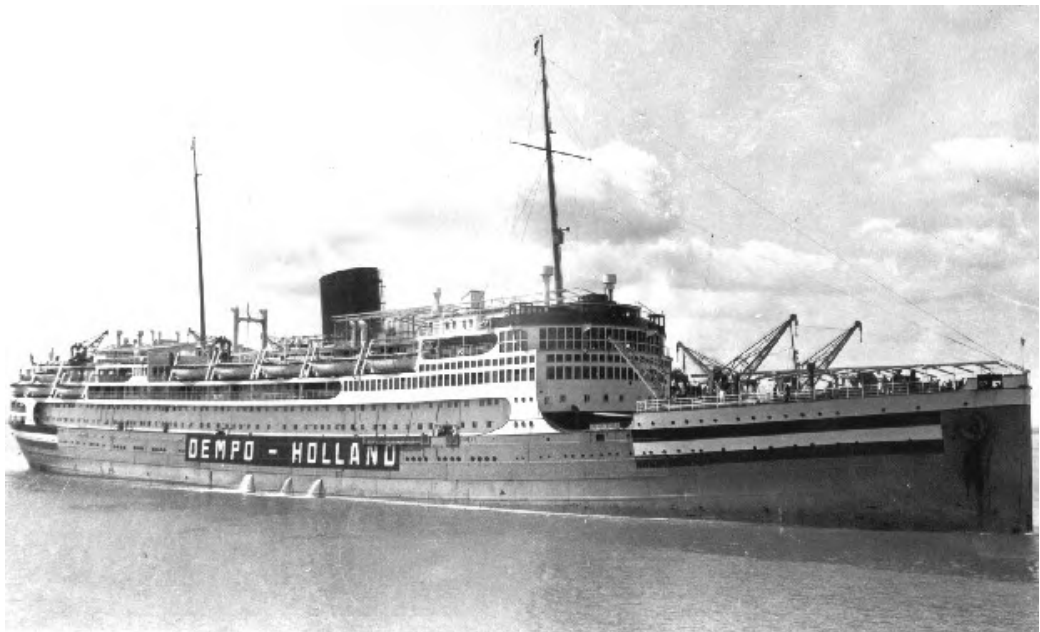
Van Amsterdam gingen we 2 maanden naar een pension in de Emmastraat in Amersfoort. Hier kwam er weer kleur op de wangen van Loes en Wim, want we wandelden veel. De heide was er dichtbij en dat was dus fijn.

Den Haag

Van Amersfoort gingen we terug naar Den Haag waar we toen in de Obrechtstraat logeerden bij Tante Annie Buurman van Vreede, een nicht van Oma Meetje. Ja, toen brak de oorlog met Polen uit. Pappa moest zich toen bij de gemeente instanties melden en die gaven ons de raad om zo vlug mogelijk terug te gaan naar Indië.

De terugreis

Zo stapten we begin Oktober op de m.s. „Dempo”, terug naar Indië. We hadden nog een reisje naar België willen maken, maar daar kwam natuurlijk niets van.

De Dempo

Op de Dempo hadden we 2^e klas hutten en dat was veel prettiger dan toen we 3^e klas gingen. De 1^e klas was in die tijd alleen voor de zeer rijke mensen en wij waren eigenlijk maar “arme drommels” die de reis zelf moesten betalen. Later werd de helft van de reissom die we als voorschot gekregen hadden van de firma Tiedeman en van Kerchem, kwijt gescholden, toen Hr. Perlbach gemerkt had hoe hard en goed Pappa eigenlijk gewerkt had.

De reis naar Indië ging eerst door het Kanaal dat inmiddels vol mijnen lag en het was dus zeer gevaarlijk. Daarna gingen we richting Zuid-Afrika. We zagen niets en dan ook niets meer dan water. Één keer zagen we een duikboot. Na 3 weken kwamen we in Kaapstad aan. Hier bleven we 1½ dag liggen, zodat we nog een dagtocht langs de kust konden maken. Ik herinner me alleen nog de plaats Muizenberg, een badplaats. Van Kaapstad ging het linea recta naar Sabang en daar konden we weer even van boord. Hier vandaan gingen we langs de andere kant naar Padang, dus niet naar Deli. Na 5 weken varen kwamen we half November weer in Batavia aan. Van hier uit gingen we weer eerst naar Sidho Moekti om de auto op te halen. Oma Meetje bleef in Semarang (Oengarang, Villa Rosa bij Tante Roos.). Wij gingen naar Goenoeng Raoen. De honden waren dol van vreugde, ze huilden als het ware. We moesten kort hierna alles inpakken en verhuisden naar Djatirono.

Hier kwamen we in een huis waar het wemelde van slangen. We hielden dan ook ganzen want die pakten de slangen. Het waren behoorlijke gifslangen, oelar weling en oelar welang. De ene soort had strepen horizontaal, de andere als ringen om het lijf. Ik vond ze dood eng. Eens was zo'n slang geslingerd om de stijl van het logeerbed.

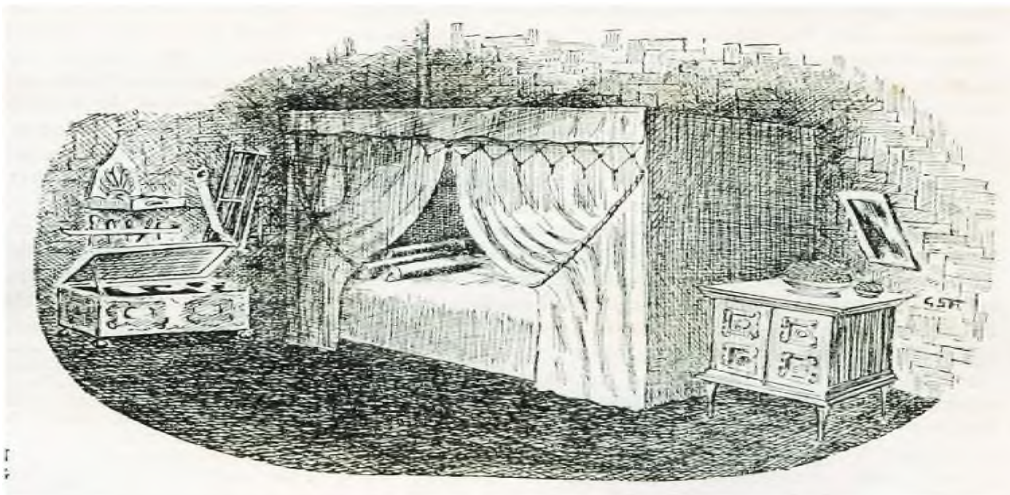
oelar weling

oelar welang

De Bedden

De bedden hadden daar spijlen omdat er klamboes om de bedden waren vanwege de muskieten. De malaria muskiet kwam daar veel voor.

Een bed zag er zo uit

De klamboe werd 'smorgens open geslagen en vast gehaakt met zilveren bewerkte haken. De lakens waren aan weerskanten voorzien van prachtige gehaakt kant. Oma heeft dan ook heel wat afgehaakt, zo'n kant was vaak 50 centimeter breed. De lakens werden dan ook niet ingestopt zoals hier. De dekens lagen opgevouwen aan het voeteneind. De dekens heetten wafeldekens en de gestreepte soldatendekens. Deze waren van een soort flanel en dus niet zo warm. Alleen heel, héél hoog in de bergen had men wollen dekens. Wij sliepen ook veel onder kaïns, twee aan elkaar genaaid. Een kaïn is een sarong die niet aan elkaar genaaid is. Zoals die ik nog heb; deze van mij is heel kostbaar. Hij heeft een naam (ik ben hem vergeten) maar de betekenis is: als je deze kaïn in je bezit hebt, wordt er nooit iets bij je gestolen. Vlakbij het huis in Djatirono was een diep ravijn, waar apen en panters in de bossen huisden.

10 Mei 1940

Ons huis in Djatirono

In dit huis woonden we toen op 10 Mei 1940 in Holland de oorlog uitbrak. De Hr. Perlbach (de administrateur een Duitser) was al een paar dagen erg nerveus. Hij wilde maar steeds in de buurt van de telefoon blijven. Later bleek dat hij op een bericht van de Duitse ambassade wachtte en dan had hij alle Nederlanders gevangen moeten nemen of doodschieten. "Die Deutsche Ferrein" had een hele lijst van alle mensen die dit lot hadden moeten ondergaan. Maar het liep anders; het bericht kwam niet en de Nederlandse regering (gouvernement) was eerder van het uitbreken van de oorlog op de hoogte met als gevolg dat alle Duitsers gevangen genomen werden. Hr. Perlbach werd ook weggevoerd en de heren Ruygrok, Jonker en Pappa werden waarnemend administrateur op Goenoeng Raoen, Djatirono en Soekamade. Tot Oktober 1941 bleven wij op Djatirono wonen. Mevr. Perlbach bleef in het administrateurshuis wonen totdat de omwonenden hier aanmerking op maakten. De directie van Tiedeman en van Kerchem dacht dat Hr. Ruygrok en Pappa hier achter zaten maar gelukkig konden ze bewijzen ze er niets mee te maken hadden. Mevr. Perlbach moest toen weg en ging naar Malang. Ik heb nooit meer iets van, of over haar gehoord. Toen begon de Hr. Zeeff problemen te maken, omdat er sprake was dat de waarnemend-administrateurs, administrateurs zouden worden. Hij was voor de oorlog employé op Djatirono geweest, ging in 1938 met verlof naar Holland en had van de directie gedaan weten te krijgen dat hij eens administrateur op Djatirono zou worden. Hij kwam dus met dit papier te voorschijn toen er spraken van was dat Pappa, dat zou worden. Na veel geharrewar moesten wij weg en zo kwamen wij dus op Ngrankah Pawon.

Zo kwam Sonja dus in Paree ter wereld. Hier was de Hr. Colenbrander de administrateur. Pappa werd toen onder-administrateur. Ngrankah Pawon bestond eigenlijk uit 3 kleine ondernemingen en omdat Hr. Colenbrander toen adviseur van Tiedeman en van Kerchem werd had hij hulp nodig omdat hij veel weg moest. Eind november 1941 werd Pappa voor herhalingsoefeningen opgeroepen en kwam de dienst niet meer uit, want intussen was het bombardement op Pearl Harbour geweest.

Sonja en ik

Toen Sonja geboren was, was hij nog in Kediri en heeft haar nog wel aangegeven. Toen de Jappen 6 Maart Soerabaja binnen vielen en door trokken en Pappa met zijn medelotgenoten daar tegenin moesten, werden ze in Kediri al vanuit de bomen beschoten. De Jappen waren de stad al ingetrokken. Pappa die achter in de auto zat kreeg toen een kogel door z'n kuit en door z'n buik, en kwam hij in het ziekenhuis te Kediri terecht. Wij hadden toen telefonisch geregeld contact en ik ben toen nog 1x op bezoek geweest met Loes en Wim. Maar ik mocht Sonja niet meenemen omdat we met een dogkar door binnenwegen naar Kediri moesten. De 2e keer ben ik met de fam. Colenbrander meegereden met de auto naar het ziekenhuis. Terug naar de Kempetai ben ik door het oog van de naald gekropen, want er zat, weer zo'n Jap in een boom, aangezien ik dat niet wist en dus niet boog, hadden ze me gepakt, maar aangezien ik even later bij de Kempetai binnenreed, liep dit incident met een sisser af.

Toen we weer alleen naar Kediri zouden gaan, dat was begin Mei, waren alle gewonde militairen die ochtend al naar Malang gevoerd, zodat we Pappa nooit meer gezien hebben.

De kamp periode

Brief van Mamma aan Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Wassenaar, 28 Augustus 19847

Aan Mevr. A.H. Joustra

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Indische Afdeling- Onderzoek Vrouwenkampen

Geachte Mevrouw,

Naar aanleiding van Uw verzoek dd. 21 Aug. Wil ik U hierbij gaarne e.e.a. mededelen van de verschillende kampen en vrije adressen, waar we gezeten hebben tijdens de Japanse Bezetting en daarna. U kunt dan zelf zien wat U eruit gebruiken kunt.

Wij woonden op de onderneming Ngrangkah Pawon in de residentie Kediri. Daar Mijn man geïnterneerd was, behoorden wij (mijn kinderen en schoonmoeder) tot de eerste die in een z.g. ,, beschermingskamp kwamen (Perlindoengan). 27 Dec. 1942 werd me aangezegd dat we de 29ste bij Mantri Politie in Wates moesten komen met zo min mogelijk bagage. Ieder mocht een bed, stoel, lepel enz. meenemen, verder mochten we wel zoveel mogelijk voedsel en kleren bij ons hebben. De rest werd door de Jappen “goed” bewaard. Waar we heen gingen mocht ons niet verteld worden, ik wist alleen dat het in de warmte was. Het eindpunt was de cassave onderneming Galoehan ± ½ uur buiten Kediri. Hier was de administrateurwoning + 2 aangrenzende paviljoens in orde gebracht om ± 300 vrouwen en kinderen te herbergen. Wij kwamen met nog 3 anderen in een reusachtige keuken terecht. Naderhand bleek dit nog niet zo gek omdat er stromend water was en water betekende in de komende maanden alles. De grote jongens en mannen werden spoedig iets verder in een apart huis ondergebracht. In dit Kamp genoten we nog enige vrijheid. Ik kon bv. de was nog altijd naar de onderneming sturen met mijn oude tuinjongen en zo kreeg ik ook geregeld steun in voedsel en geld van de administrateur die nog op de fabriek zat. Zo deden ook anderen. We mochten ook vrij kopen op de passer en in de Chinese winkels. Eten konden wij buiten laten koken. Verder werd toegestaan de dokter en de tandarts te bezoeken. Sterfgevallen hebben zich hier in dit kamp niet voorgedaan, niettegenstaande enkele difterie gevallen. Eind Augustus 1943 werden ook de andere los lopende personen geïnterneerd. Nadat deze nog eerst enkele dagen gezinsinternering kregen, werden toen de vrouwen en kinderen opgeborgen te Kawarasan (een zuster onderneming van Galoehan) en de mannen werden naar Bandoeng gebracht. Het leven werd toen wel moeilijker. In Februari 1944 werden we allen overgebracht naar Kamp 10 te Banjoebiroe Ambarawa. Hier kwamen we werkelijk in een gevangenis terecht. Hoge muren en in het begin nog tralie deuren voor de kamers. Hier kregen we eten uit de gaarkeuken, zeer slecht verzorgd in het begin, naderhand echter werd alles gedaan om wat er was smakelijk te verzorgen. In November 1944 werden de jongens van 10 jaar en ouder weggebracht naar Kamp 7 in Ambarawa.

Na de Japanse capitulatie

Toen de capitulatie kwam. Mochten zij, die zich maar opgaven als Blanda Indo, direct op eigen risico naar buiten. Daar we helemaal niet wisten hoe de toestand buiten was ging ik ook met de kinderen (mijn schoonmoeder was al overleden) omdat wij in Bandoengan boven Ambarawa een huis bezaten en ik er ook nog een tante van mijn man had wonen. We werden per vrachtauto naar Ambarawa gebracht en moesten daar voor ons zelf zorgen. Zo

hebben we de 1ste nacht in vrijheid doorgebracht bij de in Ambarawa bekende broodbakker Bie Sing Hoo. Mijn naam was hun welbekend en ik werd er gastvrij ontvangen. De volgende dag gingen we per **tjika**r (ossenvaarten) naar boven.

Tjikar voor personenvervoer

Tjikar voor vrachtvervoer

Tot m'n grote verbazing mocht ik niet in m'n eigen huis omdat dit nog steeds buitenverblijf was van zieke Jappen. Door toedoen van mijn broer die uit de boei (gevangenis) Ambarawa kwam en toen in Semarang bij de RAPWI werkte, kreeg ik gedaan om in het huis te trekken. Gelukkig konden we al die tijd logeren bij de tante die in Ngablak woonde, even boven Bandoengan. Tussen Bandoengan en Ngablak lag het jongenskamp waar geregeld de grote jongens uit het kamp 7 moesten werken op de velden. Boven Ngablak lag ons oude schietbivak Soemowono. Hier hebben ook nog vrouwen geïnterneerd gezeten die later weer vervoerd werden naar anderen kampen. Toen ik in Bandoengan zat kwam de order dat geen Inlanders meer voor ons mochten werken of aan ons verkopen. Enfin toen kwam het langs de achterdeur en ik heb nooit last met e.e.a. gehad. 6 November kreeg ik via het Rode Kruis te horen dat we 8 Nov. door de Engelsen zouden worden opgehaald om weer de kampen in te gaan. Daar er vele dames in Bandoengan waren komen wonen werd het een heel transport, een deel ging naar Kamp 6, wij o.a. naar Kamp 8 waar 14 dagen er na de 1ste aanval van de extremisten plaats had.

We werden 26 Nov. Overgebracht naar Ambarawa zelf en 2 Dec. werden we vervoerd naar Semarang. 5 Dec. zat ik in het vliegtuig naar Batavia, waar mijn moeder in het Tjidengkamp zat en waar wij toen ook onderdak kregen. Hier was voor mij en de kinderen een einde gekomen aan alle verschrikkingen.

Hier volgen ook nog enige kampen waar mijn moeder zat.

Kamp Toban in Tegal	Oct 1943 tot Maart 1944
Gedung Badak bij Buitenzorg	tot Oct. 1944
Tjideng Kamp	

Hopend dat U iets uit bovenstaande gebruiken kunt, verblijf ik met de meeste hoogachting

E. Hemsing -te Kolsté